

๙. มัทรี

ความเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

๑ ยี่ ปน ตั ฤๅณา มหาปจวี อนุนาเทตวา พุราหุมนสุส
ปียปุตุเตสุ ทินุเนสุ ยาว พุรหุมโลกา เอกโกลาหลี ชาต.
เตนาปี ภิษิตทยา วีย หิมวณุตวาสิโน เทวตาโย เตส
พุราหุมนเนน นิยุฆมานานี ตั วิลาปี สุตวา ฯลฯ พุราหุมนสุส
ทินุณาวั สุตวา พลวสีเนเนน ปทานุปที ชาวิทวา มหนุต
ทุกุขี อนุภเวยุยาตี.

เคิน (๑) ยี่ โกลาหลี อันว่าโกลาหลอันใด เป็นวิสัยแสนกัมปนาท
ฤๅณา เมาะ เวสฺสนุเตรน อันพระมหามุขรราชชาติอาชาไนยเนื้อชินวงศ์
ทรงบำเพ็ญเพิ่มโพธิสมภาร ด้วยเดชะอำนาจทานโพธิสัตว์ เป็นปัจฉิมปรมัตถ-
บารมีอันหมายมั่น ตั โกลาหลี ก็บังเกิดมหัจจรรยในไตรภพจบจนพรหมเศร์
ทินุเนสุ ปางเมื่อท้าวเธอยกสองตรุณเรศผู้ยอตรัก ราวจะว่าจะแขวะควัก
ซึ่งดวงเนตรทั้งสองข้างวางไว้ในมือพราหมณ์ เฒ่าก็พาสองพวงามไปในทาง
กันดาร ควรจะสงสารแสนอนาถา ด้วยพระลูกเจ้าเป็นกำพร้าว้าพรากพระชนนี
แต่น้อย ๆ ยังมีวายนม พราหมณ์ชุ่มชื้นเช่นเชียวคำรามตีต้อนให้ด้วนเดิน ตาม
ป่ารกระหกระเหินหอบหิวแล้วให้โยย มีแต่เสียงเธอโอดโอยสะอื้นร้องรำพันสิ่ง
ทุกเส้นหญ้า หวันวังเวงวิเวกป่าพระหิมพานต์ เตส ลาลปปีตั สุตวา
ฝ่ายฝูงเทพทุกสถานพิมานไม้ไคลเกรีนเนินแนวพนาवास ได้สดับคำประกาศ
สองกุมาร ก็ทรงพระกันแสงสงสารสุดที่จะกลั้น ภิษิตทยา วีย

ปัมประหนึ่งว่าดวงหทัยจะประทุทะลุสิ้นละเอียดออกทุกอณูด้วยทรวงพระอาลัย
 นั้นใหญ่หลวง ก็พากันซ่อนทรวงทรวงกันแสงโศกอยู่ซบเซา จึงปรารภว่า
 ชาวเราเอ๋ยจะคิดโง่โง่ ถ้าแม่สมเด็จพระมัทรีเธอกลับเข้ามาแต่กาลยังวันมิทันเย็น
อทิสฺวา เมื่อท้าวเธอมิได้เห็นพระเจ้าลูกก็จะทูลถาม ครั้นแจ้งว่าพราหมณ์
 มั่นพาไป นางก็จะอาลัยโอดเล่นไปตามติดไม่คิดตาย **มหนต์ ทุกข์**
 คิดไปแล้วใจหายเห็นน้ำน้ำตาตก ไอ้ออกมัทรีเอ๋ย จะเสวยพระทุกข์แทบชีวิต
 จะปลิดปลง ด้วยพระลูกรักทั้งสององค์นี้แล้วแล.

(ตมตฺถิ ปกาเสณฺโต สตุถา อาห)

เตสํ ลาลปฺปีตํ สุตฺวา	ตโย วาพา วเน มิกา
สีโห พุยกฺโข จ ทปี จ	อิทํ วจนมพฺรวิ.
มา เหว โน ราชปฺตตี	สายํ อุณฺณาโต อาคมา
มา เหวมหาก นิพฺโปกเค	เหยยิตฺถ วเน มิกา.
สีโห จ นํ วิเหเรยฺย	พุยกฺโข ทปี จ ลกฺขณํ
เนว ชาลิกุมารสฺส	กฺโต กณฺหาชีนา สียา
อุภเยเนว ชีเยถ	ปตี ปฺตฺเต จ ลกฺขณา.
ขณฺติตฺถิ กํ เม ปตีตํ	ทกฺขินฺณฺชิจิ จ สนนฺตติ
อผลา ผลิโน รุกฺษา	สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสฺวา.
ตสฺสา สายณฺหกาลมฺหิ	อสฺสมากมณํ ปตี
อตฺถงฺกตมฺหิ สฺริเย	วาพา ปนฺเถ อปฺภุจฺหุ.
นีเจ โจลมฺพเต สฺริโย	ทฺเร จ วต อสฺสโม
ยณฺจ เนสํ อิตฺโต หิสฺสํ	ตณฺเต กฺฤณฺเชยฺยุ โภชนํ.
โส นฺน ขตฺติโย เอโก	ปณฺณเสลาถ อจฺจติ

โทเสนโต ทารเก ฉาเต
 เต นฺน ปุตุตกา มยฺหํ
 สายํ สํเวสนากาเล
 เต นฺน ปุตุตกา มยฺหํ
 สายํ สํเวสนากาเล
 เต นฺน ปุตุตกา มยฺหํ
 ปัจจुकฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ
 เต นฺน ปุตุตกา มยฺหํ
 ปัจจुकฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ
 เต นฺน ปุตุตกา มยฺหํ
 ปัจจुकฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ
 เอกายโน เอกปโป
 อณฺเฏ มคฺคํ น ปสฺสามิ
 มิกา นมตฺถุ ราชานो
 ชมฺเมเน ภาตโร โหถ
 อวฺรุทฺตสฺสหาํ ภริยา
 ตณฺจหาํ นาติมณฺณามิ
 ตุมฺเห จ ปุตุเต ปสฺสถ
 อหณฺจ ปุตุเต ปสฺเสยฺยํ
 พหุํ จิหํ มุลลํ
 ตโต อุปฺทฺตมํ ทสฺสามิ

มมํ ทิสฺวา อนายตี.
 กปณาย วรากิยา
 จีรปิตาว อจฺฉเร.
 กปณาย วรากิยา
 วาริปิตาว อจฺฉเร.
 กปณาย วรากิยา
 วจฺฉา พาลาว มาตฺรี.
 กปณาย วรากิยา
 หํสาวุปริปุลลเถ.
 กปณาย วรากิยา
 อสฺสสมสฺสวาวิหฺรโต.
 สรา โสพฺภา จ ปสฺสโต
 เขน กจฺเจยฺย อสฺสมํ.
 กานนสฺมํ มหพฺพลา
 มคฺคํ เม เทถ ยาจิตา.
 ราชปุตุตสฺส สิริมโต
 รามํ สิตาวนุพฺพตา.
 สายํ สํเวสนํ ปติ
 ชาลี กณฺหาจันํ จุโภ.
 ภกฺโข จายํ อนปโป
 มคฺคํ เม เทถ ยาจิตา.

ราชปุตฺตี จ โน มาตา ราชปุตฺโต จ โน ปิตา
 ชมฺเมเน ภาตโร โหถ มคฺคํ เม เทถ ยาจิตาติ.

เดิน **ภิกฺขเว** ดูกรสงฆ์ผู้ทรงศีลสังวรญาณ **เทวสงฺฆาโย** ฝ่าย
 ฝ่ายเทพทุกสถานพิมานไม้ไผ่พรพนม มีอารมณ์อันร้อนร่า ส่วนเทพเจ้า
 จอมสากล จึงมีเทวบุลบั๋งคับแค้นเทพอันดับทั้งสามองค์ อันทรงมหิทฺธิฤทธิ์ศักดิ์ดา
 ว่าท่านจงพากันนฤมิตบิดเบือนกายกลายเป็นทรีย์ เป็นพญาราชสีห์สองเสือ
 สามสัตว์ สกัถ์หน้านางพระยามัทรีไว้ ต่อทิพากรคลาไคลคล้อยเย็น เห็น
 ดวงพระจันทร์ขึ้นมาราง ๆ ท่านจึงลุลูกหลีกหนทางให้แก่นางพระยา

ตโย เทวปุตฺตา ส่วนเทพเจ้าทั้งสามก็อำลาลีลาศ ผาดแผลงจำแลง
 เป็นพญาไกรสรราช ผาดแผดเสียงสนั่น ดังสายอสนีลั่นตลอดป่า องค์หนึ่งเป็น
 พยัคฆ์พญาเสือโคร่งคำรนร้อง อีกองค์หนึ่งเป็นเสือเหลืองเนื่องคะนองย่องหยัด
 สะบัดบาท ต่างองค์กระทำสีหน้าหน้าแสงชน พากันจรดลไปนอนคอยที่
 ช่องแคบขวางมรรคา ที่พระนางเธอจะเสด็จสู่บรรณศาลานั้นแล.

ขึ้น (๓) **สา มหฺที** ปางนั้นส่วนสมเด็จพระมัทรีศรีสุนทรเทพกัญญา
 จำเดิมแต่พระนางลีลาล่วงลับพระอาวาส พระทัยเธอหวนหวาดพะวงหลัง ตั้งแต่จะ
 เป็นทุกข์ถึงพระเจ้าลูกมีลีมเลย เดินพลางทางเสวยพระโคกพลาง พระนัยน์เนตร
 หึ่งสองข้างไม่ขาดสายพระอัสสุชล พलगพิศดูผลาผลในกลางไพร ที่นางเคยอาศัย
 ทรงสอยอยู่เป็นนิตย์ผิดสังเกต เหตุใจนี้ไม่มีผลเป็นพุ่มพวง ก็กลายเป็น
 ดอกดวงเต็รตาชอนาถเนตร แถวโน้นนั้นแก้วเกิดพิกุลแกมกับกาหลง ถัดไป
 ก็สาวหยุดประยงค์แลยมโดย ยามพระพายพัดเคยรุ่งโรยรายดอกกลองมุลมอง
 แม้ยังได้เก็บเอามาร้อยกรองไปฝากลูกเมื่อวันวาน ก็เพียงผิดพิศดารเป็นพวงผล
สหฺวา มุขฺหฺนฺติ เม หิสฺสา หึ่งแปดทิศก็มีตมนมัวทั่วทุกหนแห่ง หึ่ง

ขอบฟ้าก็ตาชแดงเป็นสายเลือด ไม่เว้นวายหายเหือดเป็นนางร้ายไปรอบข้าง

ทกขินกษิ นัยน์ตาขวาก็พร่าง ๆ อยู่พรายพร้อย ตูจิตใจแม่นัยยังน้อยอยู่นิดเดียว
 ทั้งอินทรีก็เสียว ๆ ส่นระวีวิกิ ส่าแหวกคานบันดาลพลิกพลัดลงจากป่า ทั้ง
 ขอน้อยในหัตถาที่เคยถือ ก็หลุดหล่นลงจากมือไม่เคยเป็นเห็นอนาถ เอ็บระหลาด
 หลากแล้วมิเคยเลย ไอ้ออกเอ่ยช่างอัศจรรย์จริง ยิ่งคิดก็ยิ่งกริ่ง ๆ ครอบพระทัย
 เป็นทุกซัดังพระลูกรักทั้งสององค์ เดินปลางนางก็รีบทรงเก็บผลตามแต่ตามได้
 ใส่กระเช้าสาวพระบาททจรคุมเดินมาโดยด่วน พอประจบจวนพญาพาห-
 มฤคราชา สะดุ้งพระทัยไหวหวาดระหิวดิ่วววนแวงเข้าข้างทาง พระทรงนาง
 ส่นระวีวิกิเต็นตั้งตีปลา นางพระยาทรงพระกันแสงให้พิโรธว่า จึงตรัสว่ากรรมเอ๋ย-
 กรรม กรรมของมัทรี ไอ้เวลาบ้านจะนี้พระลูกน้อยจะคอยหา อนึ่ง มรรคา
 ก็ช่องแคบหว่างคิรี เป็นตรอกน้อยรอยวิถีที่เฉพาะจร ทั้งสามสัตว์ก็มาเนื่องนอน
 สกัถหน้า ครั้นจะลีลาหลีกสัดตัดไปทางใดก็เหลือเดิน ทั้งสองข้างเป็นโขดเขิน
 ขอบคันชันกันไว้ น้ใจ โกลมมุเต สุริโย ทั้งเวลาก็เย็นลงว่าไรใกล้จะค่ำ
 แล้ว ยังไม่เห็นหน้าพระลูกแก้วของแม่เลย ออกเอ่ยจะทำไฉนดี จึงจะได้วิถีทาง
 ที่จะครวไล พระนางจึงปลงหีบคองลงนอนไหวแล้วอภิวาท ว่าข้าแต่
 พญาพาหมฤคราชาอันเรื่องเดช ท่านก็เป็นพญาสัตว์ในทิมเวศวนาสณฑ์ จึงฉิน
 พักตร์ปริมณฑลทั้งสามรา มารับวันทนนานอมด้วยทัศนขเบญจางค์ **เม** **เม**
มทุทिया แห่งห้องนางนามชื่อว่ามัทรี **ราชบุคตี** น้องเป็นกัลยาณีน้อง
 กษัตริย์มัทราชสุริยวงศ์ อนึ่ง น้องก็เป็นเอกองค์อัครบริจาริกาจอมเนเรศวร
 เวสสันดร อันจำจากพระนครมาอยู่ไพร่ น้องนี้ตั้งใจสุจริตติดตามมาด้วยกตเวที
 อนึ่ง พระสุริยศรีก็ย้ายสนธยาสาธน์แล้ว เป็นเวลาพระลูกแก้วอยากนมกำหนด
 เสวย พระพี่เจ้าของน้องเอ๋ยทั้งสามรา ขอเชิญกลับไปยังรัตนคูหาห้องแก้ว

แล้วจะได้เซยชมซึ่งลูกรักแลเมียขวัญ อหนึ่ง น้องจะแบ่งปันผลไม้ให้สักกึ่ง ครึ่ง
หนึ่งนั้นน้องจะเอาไปฝากพระหลานน้อยทั้งสองรา **มคค์ เม เทถ ยาจิตา**
พระพี่เจ้าจงมีจิตคิดกรุณาสังเวชบ้าง ขอเชิญล่องครรไลให้หนทางพนาวันอันสัจจ
แก่น้องร่วมอุทรนี้เถิด.

(ตมตถึ ปกาแสนุโต สตุถา อาห)

ตสุสา ลาลปฺปมานาย	พหุ การุณฺณสญฺหิตํ
สุตฺวา เนลปตี วาจํ	วาพา ปนฺถา อปกฺกมฺมํ.
อิมฺมุหิ นํ ปเทศมฺหิ	ปฺตุตฺตกา ปิสฺสุกฺกฺจฺจิตา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ	วจฺฉา พาလာว มาตฺรํ.
อิมฺมุหิ นํ ปเทศมฺหิ	ปฺตุตฺตกา ปิสฺสุกฺกฺจฺจิตา.
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ	หํสาวุปริปฺปลลเล.
อิมฺมุหิ นํ ปเทศมฺหิ	ปฺตุตฺตกา ปิสฺสุกฺกฺจฺจิตา
ปจฺจุคฺคตา มํ ติฏฺฐจฺนฺติ	อสุสมฺสฺสาวิหฺรโต.
เต มิกา วิย อุกฺกณฺณา	สมฺนตามภิชาวิโน
อานนฺทีโน ปมฺพุทิตา	วคฺคมานาว กมฺฺปฺเร,
ตฺยชฺช ปฺตุเต น ปสฺสามิ	ชาลี กณฺหาชินฺํ จุโ.
ฉกฺลิวํ มิกิ ฉปฺ	ปฺกฺขิ มฺตุตฺตาว ปณฺชฺรา
โอหาย ปฺตุเต นิกฺขมฺ	สํหํวามิสฺสฺสฺสฺจฺจินิ
ตฺยชฺช ปฺตุเต น ปสฺสามิ	ชาลี กณฺหาชินฺํ จุโ.
อิทํ เนสํ ปทกฺกนฺตํ	นาคานมฺิว ปพฺพเต
จิตฺตา ปรีกฺกณฺณาโย	อสุสมฺสฺสาวิหฺรโต
ตฺยชฺช ปฺตุเต น ปสฺสามิ	ชาลี กณฺหาชินฺํ จุโ.

วาลุกายปี่ โยภินุณา	ปุตตกา ปัสกุนจิตา
สมนตามภิวานุติ	น เต ปัสสามิ ทารเก.
เย มํ ปุเร ปจฺจุเทนฺติ	อรณฺดา ทูรมายตี
ตฺยชฺช ปุตฺเต น ปัสสามิ	ชาติ กณฺหาชินํ จุโ.
ฉกถิว มิตี ฉาปา	ปจฺจุคฺคณฺตุน มาตรํ
ทูเร มํ ปฏฺวิโลเกนฺติ	เต น ปัสสามิ ทารเก.
อิทฺถจฺ เนสํ กัฬินํ	ปติตํ ปณฺฑุเวฬุวํ
ตฺยชฺช ปุตฺเต น ปัสสามิ	ชาติ กณฺหาชินํ จุโ.
ถนา จ มยฺหิเม ปุรา	อุโร จ สมฺปทาลติ
ตฺยชฺช ปุตฺเต น ปัสสามิ	ชาติ กณฺหาชินํ จุโ.
อุจฺจนฺเคโก วิจฺฉินาติ	ถนเมกาวลมฺพตี
ตฺยชฺช ปุตฺเต น ปัสสามิ	ชาติ กณฺหาชินํ จุโ.
ยสฺสุ สายณฺหสมยํ	ปุตฺตกา ปัสกุนจิตา
อุจฺจนฺเค เม วิวตฺตณฺติ	เต น ปัสสามิ ทารเก.
อํ โส อสฺสโม ปุพฺเพ	สมชฺโช ปฏฺฐิกาทิ มํ
ตฺยชฺช ปุตฺเต อปฺสฺสนฺตฺยา	ภมฺเต วิย อสฺสโม.
กิมิทํ อปฺปสฺสทฺโทว	อสฺสโม ปฏฺฐิกาทิ มํ
กาโกลาปํ น วสฺสนฺติ	มตา เม นฺน ทารกา.
กิมิทํ อปฺปสฺสทฺโทว	อสฺสโม ปฏฺฐิกาทิ มํ
สกุณาปํ น วสฺสนฺติ	มตา เม นฺน ทารกา.
กิมิทํ ตฺถเนทฺฐิตฺสึ	อปี รตฺเตว เม มโน
กาโกลาปํ น วสฺสนฺติ	มตา เม นฺน ทารกา.

กิมิโท ตุนุหิภูโตสิ	อปี รตฺเตว เม มโน
สกฺกนฺปิ น วสุสนฺติ	มตา เม นฺน ทารกา.
กิจฺจิ นฺ เม อยุปฺตฺต	มิกา ขาทิสฺ ทารเก
อรณฺเณ อีริเณ วิวเน	เกน นีตา เม ทารกา.
อาหุ เต ปหิตา ทูตา	อาหุ สฺตฺตา ปียฺวทา
อาหุ พหิ โน นิกฺขนฺตา	จิทฺทาสฺ ปฺสฺตา นฺ เต.
เนวาสฺ เกสา ทิสฺสนฺติ	หตฺตปาทา จ ชาลิโน
สกฺกนฺนญจ โอปาโต	เกน นีตา เม ทารกาติ.

เดิน (๔) **ตโย เทวปุตฺตา** ส่วนเทพยเจ้าทั้งสามองค์ได้ทรงฟังพระเสาวนีย์ พระมัทรีขอให้อวยพรขอหนทาง เห็นพระพักตร์นางนงไปด้วยน้ำพระเนตร เทพยเจ้าก็ส่งเวชในวิญญาน จึงพากันอุฏฐการคลาไคลให้มรรคาแก่นางพระยามัทรี พอแจ่มแจ้งแสงสีศศิธร นางก็ยกทาบคอนขึ้นใส่บ่า เอาพระภูษาคาดพระเศ้าเข้าให้มันคง วิ่งพลางนางทรงกันแสงพลาง ยะเยาะเย้ยทุกฝ้าย่างไม่หย่อนหยุด พักหนึ่งก็ถึงที่สุดบริเวณพระอาวาส ที่พระลูกเจ้าเคยประพาสเล่นเล่น ประหลาดแล้วแต่ไม่เห็นก็ใจหาย บิรมประหนึ่งว่าชีวิตนางจะวางวายลงทันที จึงตรัสเรียกว่า **ขึ้น** แก้วกัณฑ์พ่อชาลีแม่มาถึงแล้ว เหตุไฉนโยพระลูกแก้วจึงมีมาเล่าหลากแก่ใจ แต่ก่อนแต่ไรสีพร้อมเพรียง เจ้าเคยวิ่งระรี่เรียงเคียงแข้งกันมารับพระมารดา ทรงพระสรวลสำรวลว่าระรื่นเรริงรับรับเอาชอกชาน แล้วก็พากันกราบกรานพระชนนี พ่อชาลีเจ้าเลือกเอาผลไม้ แม่กัณฑ์จะอ้อนวอนให้ว่าจะเสวยนม ผทมเหนือพระเพลาพลาง จอเลาะแมนต่าง ๆ ตามประสาทารกเจริญใจ **วจุลา พาลาว มาตร** มีอุปไมยเสมือนหนึ่งลูกทรายหรามคะนอง ปองที่ว่าจะชมแม่เมื่อสายยันต์ โ้อพระจอมขวัญของแม่เอ๋ย

เจ้ามิเคยได้ความยากอย่างเท่าลงเหยียบดิน วันก็มีได้ ไต่ไรก็มีได้ตอม เจ้าเคยฟังแต่เสียงพี่เลี้ยงขับกล่อมบำเรอรับกับดนตรี ยามบรรทมลมธุลีก็มีได้พัดมาแผ้วพาน แม่สุรภษาพยาบาลบำรุงเจ้าแต่เยาว์มา เจ้าไม่เคยห่างพระมารดาสักราตรี โอ้ความซึ้งใจในครั้งนั้นเหลือขนาด สันสมบัติพลัดญาติยั้งแต่ตัว ต้องไปหาแม่เลี้ยงลูกแล้วค่ำเช้าทุกเวลา แม่มาสละเจ้าไว้เป็นกำพร้าทั้งสององค์ **หัสสาว** เสมือนหนึ่งลูกหงส์เหิมราชบัลลังก์ ปรากฏจากมัจฉินท์ไปตกคลุกในโคลนหนอง ลิ่นสีทองอันผ่องแผ้ว แต่ก่อนแม่กลับมาถึงแล้วได้เซยชมชื่นจิตสบาย ที่เหนื่อยยากก็เสื่อมหายคลายทุกซู่ซู่เลาลง ลืมสมบัติขัตติยวงศ์ในวังเวียง โอ้แต่ก่อนเอ๋ย แม่เคยได้ยินเสียงเจรจาแจ้ว ๆ อยู่ตรงนี้ **อิหฺ ปทวลญฺ** ไน่กรอยเท้าพ่อซาลี นีรอยเท้าของกัณหาแม่ยังแลเห็น ไน่กรวดทรายเจ้ารายเล่าเป็นนกอง ๆ สิ่งของทั้งนี้เป็นเครื่องเล่นยังเห็นอยู่ **น หิสฺสเร** แต่ลูกรักของแม่ทั้งคู่ไปอยู่ไหนไม่เห็นเลย **อญฺ โส อสุสฺโม** โอ้พระอาศรมเจ้าเอ๋ย ก็น่าอัศจรรย์ใจ แต่ก่อนดูนี้ สุกใสด้วยสีทอง เสียงนกก็ร่าร้องสำราญรังเคียงคู่แล้วคู่ขึ้น ทั้งจักกระจันพรรณดลลงในเวโร้งอยู่หึ่ง ๆ ระเร้อยโรย โทยสำเนียงดังเสียงสังคีตขับประโคมไพเราะ โอ้เหตุไฉนจึงเหงาเงียบเมื่อยามนี้ ทั้งอาศรมก็หมองศรีเสมือนหนึ่งจะเศร้าโศกเออชะรอยว่าพระลูกเจ้าจะวิโยคพลัดพรากจากอกของมารดาเสียจริงแล้วกระมังในครั้งนั้น นางก็เข้าไปทูลถามพระราชสามีด้วยสงสัย ว่าพระพุทธิเจ้าข้า ประหลาดใจกระหม่อมฉัน อันสองกุมารนั้นไปอยู่ไหนไม่แจ้งเหตุ หรือพากันไปเที่ยวลัปพระเนตรนอกตำแหน่ง สิ่งสัตว์ที่ร้ายแรงคะนองฤทธิ์ มาพานพบชกกัดตัดชีวิต พระลูกข้าพาไปกินเป็นอาหาร ถึงกระนั้นก็จะพบพานซึ่งกแหวระว่าง มิเล็ดก็เนื้อจะเหลืออยู่บ้างสักสิ่งอัน แต่พอได้รู้สำคัญว่าเป็นตาย นี้สุดที่จะมุ่งหมายพันประมาณแล้ว โอ้ว่าแว่นแก้วส่องสว่างอกของแม่เอ๋ย แม่เคยได้รับขวัญทุก

เวลา เป็นไรเล่าเจ้าจึงไม่มาเหมือนทุกวัน **มตา** หรือว่าพระลูกเจ้าอาศัยบุญ
สิ้นพระชนมาน อยู่ในป่าหิมพานต์นั้นแล้วแล.

อิทํ ตโต ทุกขตรํ	สลลวิทุโธ ยถา วโณ
ตฺยชฺช ปุตุเต น ปสฺสามิ	ชาติ กณฺหาจันฺนิ จุโก.
อิทํปํ ทฺตฺติยํ สลลํ	กมฺเปติ หทยํ มม
ยณฺจ ปุตุเต น ปสฺสามิ	ตฺวณฺจ มํ นาภิกาสฺส.
อชฺช เจ เม อิมํ รตฺตํ	ราชปุตุต น สํสสิ
มณฺเฒ โอกุณฺตสนฺตํ มํ	ปาโต ทกฺขสิ โน มตํ.
นนุ มทฺที วราโรหา	ราชปุตุตฺติ ยสฺสสิเน
ปาโต คตาสิ อุนฺณาย	กิมิทํ สายมากตา.
นนุ ตฺวํ สทฺทมสฺโสสิ	เย สรํ ปาตุมากตา
สิหสฺสปี นทฺนตฺสส	พฺยคฺขมสฺส จ นิภูจิตฺ.
อหุ ปุพฺพนิมิตฺตํ เม	วิจฺรณฺตฺยา พฺรหาวเน
ขณฺติโตเม หตฺถา ปติโต	อฺกฺควณฺจาปี อํสโต.
ตทาหํ พฺยถิตา ภิตา	ปฺถุํ กตฺวาน อณฺชสิ
สพฺพา ทิสวา นมสฺสสิสฺสํ	อปี โสตฺถิ อีโต สียา.
มา เหว โน ราชปุตุโต	หโต สีเหเน ทํปีนา
ทารกา วา ปฺรามญฺจา	อจฺฉโกกตฺรจฺฉนิภิ.
สิโห พฺยคฺโข จ ทํปี จ	ตโต วาพา วเน มิกา
เต มํ ปฺริยวรุํ มคฺคํ	เตน สายมฺหิ อากตา.
อหํ ปติณฺจ ปุตุเต จ	อาจฺริยมิว มาณโว

อนัญจिता ทิวารตตี	ชฎินี พุรหมจารินี.
อชนีนา ปรีทิตุวา	วนมุลผลหาริยา
วิจรามิ ทิวารตตี	ตุมุหิ กามา หิ ปุตตกา.
อิหิ สุวณฺณหาลิหุหิ	อาภตํ ปณฺฑเวพฺวิ
รูกฺขปฺกฺกานิ จาหาสี	อิเม โว ปุตตกัถิพนา.
อิหิ มุลาพิวตตกํ	สาตุกํ จิณฺจเกทกํ
ภุณฺช จุฑเทหิ สยฺยตตํ	สห ปุตเตหิ ขตติย.
ปทุมํ ซาลิโน เทหิ	กุมุหิ จ กุมาริยา
มาลิเน ปสฺส นจฺจนฺเต	สิวิ ปตฺตานิ อวฺหย.
ตโต กณฺหาชินายปี	นีสามหิ รเถสภ
มณฺชฺสฺสราย วคฺคฺยา	อสฺสมํ อุปยนฺติยา.
สมานสฺขทุกฺขมฺหา	รณฺจฺา ปพฺพาซิดา อุโภ
อปี สิวิ ปตฺเต ปสฺเสสิ	ซาลี กณฺหาชินํ จุโภ.
สมณฺเ พฺราหฺมณฺเ นฺน	พุรหมฺจริยปรายเน
ลหิ โลเก อภิสฺสปี	สีถวนฺเต พหุสฺสุเต
ตฺยชฺช ปตฺเต น ปสฺสามิ	ซาลี กณฺหาชินํ จุโภติ.

เดิน (๕) เมื่อสมเด็จพระมัทรี เสด็จกราบทูลพระราชาสามีสักเท่าใด ๆ
 ท้าวเธอมิได้ตรัสปราศรัยจําพรรษา นางยิ่งกลุ้มกลัดขัดอูระผะผ่าวร้อน ช้อน
 พระทรงทรงพระกันแสง ขึ้น ว่า เจ้าแม่เอ๋ย แม่มีเคยได้เคืองแค้นเหมือนหนึ่ง
 ครั้งนี้ เมื่อจากบุรีเวศมา ก็พร้อมหน้าทั้งลูกผัวเป็นเพื่อนทุกข์ สำคัญว่าจะ
 เป็นสุขประสาชากเมื่อยามจน ครั้นลูกหายทั้งสองคนก็สิ้นคิด ทูลพระสามีก็มีได้
 ปรานีสักนิดสักหน่อยหนึ่ง ท้าวเธอกลับนั่งชิ่งตึงพระองค์ ดูเหมือนทรงขัดเคือง

ด้วยเรื่องอันใด อนิจจาที่น่าน้อยใจมาจำจน อุปมาเหมือนคนใช้หนักแล้วมีหน้า
แพทย์ยังซ้ำเอายาพิษมาวางให้เวทนา ไหนเชื่อว่านี้จะรอดไปสักก็วัน พระคุณเอ๋ย
เมื่อแรกจากไอศวรรย์มาอยู่ตง ข้าพระบาทก็จำนงปลงจิตมิได้คิดเป็นใจสอง หวัง
ว่าจะเป็นเกือกทองฉลองพระบาทยุคศุภะพระทูลหัว ไปกว่าจะสิ้นบุญตัวตายไปเมืองผี
อนิจจาเอ๋ย วาสนามัตรีไม่สมคะเนแล้ว พระทูลกระหม่อมแก้วจึงชิงชิงไม่นำพา
ทั้งลุ่มรักตั้งแก้วตากก็หายไป ออกเอ๋ย จะอยู่ไปโยให้ทนเวทนา อุปมาเสมือนหนึ่ง
พฤษกาลดาววัลย์ ย่อมจะอาลัยดวงเพราะลูกเป็นแท้เที่ยง ถ้าแม้พระองค์ไม่ทรง
เลี้ยงมัตรีไว้ จะเผ่าหนึ่งมีธัญสัตว์ตัดเยื่อโยไม่โปรดบ้าง ก็ให้เห็นแต่กเพวระร้าง
ชาวศัพทของมัตรี อันวายชีวิโทรมกลังอยู่กลางตง เสียเป็นมันคงในครั้งนี้แล้วแล.

เดิม (๖) **อก มหาสตุโต** สมเด็จพระราชสมภาร เมื่อได้สดับสาร
พระมัตรีเธอแสนวิโยคโศกสัลย์สุดกำลัง ถ้าแม้จะมีตรัสแก่นางบ้างจะมีเป็นการ
จำเอาโหวตการหึงหวงเข้ามาทักโศกให้เสื่อมลง พระองค์จึงเอื้ออรรถดรัสประ-
ภาษว่า **นनु มหุทิ** ดูรนางนาฏพระน้องรัก **ภทฺเท** เจ้าผู้มีพัศตร์อันผุดผ่อง
เสมือนหนึ่งน้ำทองทาบทับประเทืองผิว ราวกะว่าลอลิ้วเลื่อนลงมาจากฟ้า ใคร
ได้เห็นเป็นขวัญตาทีละเลิงหลงละลายทุกซ์ ปลุกปล้มอารมณ์เซายให้เซยขึ้น จะ
นั่งนอนเดินยืนก็ตั้งอย่าง **วรวิโรหา** พร้อมด้วยเบญจางคจรีรูปเจริญโฉม
ประโลมโลกหล่อแหลมวิไลลักษณ์ **ราชปุตฺตี** ประกอบไปด้วยเชื้อศักดิ์สมมุติวงศ์
พงศ์ษัตรา เออ ก็เมื่อเข้าเจ้าจะเข้าบ้าน่าสงสาร ปานประหนึ่งว่าจะไปมิได้
ทำร้องให้ฝากลูกมีรูแล้ว ครั้นคลาดแคล้วเคลื่อนคล้อยเข้าสู่ตง ปานประหนึ่งว่า
จะหลงลืมลูกสละผิว ต่อมีตมัวสติจึงกลับเข้ามา ทำเป็นเบื่บน้ำตาตือกว่าลูกหาย
ใครจะไม่รู้แยบคายความคิดหญิง ถ้าแม้เจ้าอาลัยอยู่ด้วยลูกจริงเหมือนนวาจา
ก็จะรีบกลับเข้ามาแต่ตะวันไม่ทันรอน เอยนี้เจ้าที่ยวพเนจรตามสนุกใจ ชมนก

ชมไม้ในไพรวัน สารพันที่จะมี หังฤษีสัทธีวิทยารคนธรรพ์เทพารักษ์ ผู้
มีพัศตร์อันเจริญ เห็นแล้วก็น่าเพลิดเพลินไม่เมนได้ หรือเจ้าจะปะผลไม้ประ-
หลาดรสสดสุกหอมเสวยไม่เคยกิน เจ้าจวยชิมชอบลิ้นก็หลงฉันอยู่จิ้งจ่า อุปมา
เสมือนหนึ่งภูมรินบินวะว่อน เทียวขับซาบเอาเกสรสุคนธมาเลศ พบดอกไม้
อันวิเศษต้องประสงค์หลงเคล้าคสังรสจนลึมรั้ง เข้าเดือนเจ้าลึมพรว้า ได้หน้า
แล้วลึมหลับไม่เหลียวกลับ เทียวทอดประทับมากกลางทาง อันว่านางพระยาสีเป็น
หน่อกษัตริย์ จะไปไหนก็เคยมีแต่กลดกั้น พานจะเกรงแสงพระสุริยันไม้เคลา-
เคลื่อน เจ้ารักเดินด้วยแสงเดือนชมดาวพลาง ได้นำค้ำกลางคืนขึ้นอารมณ์
สมคะเน พอมาถึงก็ทำเสี้ยนเสี้ยงเปลืองพาโลว่าลูกหาย เออเน้เจ้ามีหมาว่าใคร ๆ
ไม่รู้ทันกระนั้นกระมัง หรือเจ้าเห็นว่าพินปลงจิตคิดอนิจจังทั้งยศ เพราะ
เป็นดาบสอดอารมณ์เสี้ย ^{ขึ้น} เจ้าเป็นแต่เพียงเมียควรรหรือมาหมั้นได้ ถ้า मैं
พื่ออยู่ในกรุงไกรเหมือนแต่ก่อนเก่าเจ้าทำเช่นนั้น กายของมัทรีก็จะขาดสะบั้นลง
ทันตา ด้วยพระกรเบี่ยงขวาของพินแล้วแล.

เดิน (๗) **สาม มัทรี** ส่วนสมเด็จพระยอดมิ่งเขาวมาลัยมัทรี เมื่อ
ได้สดับคำพระราชสามมีปริภาษานาง ที่ความโศกก็เสื่อมสว่างสงบจิตเพราะเจ็บใจ
จึงก้มพระเศียรลงกราบไหว้วันทนาพลาง นางจึงทูลสนองพระราชบัญชาว่า
^{ขึ้น} พระพุทธิเจ้าข้า ควรมิควรสุดแท้แต่จะทรงพระกรุณาโปรด ที่โทษานุโทษ
เป็นล้นเกล้า ด้วยข้าพระพุทธิเจ้ากลับมาเวลาค่ำ ทั้งนี้ เพราะเป็นกลีขื่นใน
ไพรวัน พฤษษาทุกสิ่งสารพันก็แปรปรวนไปทุกประการ ทั้งพินป่าพระหิมพานต์
ก็พัดผันหวั่นไหวอยู่วิงเวียน เปลี่ยนเป็นพยับมืดไม่เห็นหน ข้าพระบาทนี้ก็
ร้อนรนไม่หยุดหย่อนแต่สักย่าง แต่เดินมาก็บังเกิดประหลาดลงชั้นในกลาง
พนาลี พบพญาราชสีห์สองเสือทั้งสามสัตว์สกัดหน้าไม่มาได้ ท่อสิ้นแสงอโณทัย

จึงได้คลาเคลื่อน ไซ้จะเป็นเหมือนพระองค์ดำรินั้นก็หามิได้ พระพุทธิเจ้าข้า
ตั้งแต่เกล้ากระหม่อมฉันได้ตกมาเป็นข้าน้อย พระองค์ทรงเห็นพิรุณร้องรอย
ที่ตรงไหน ได้ทอดพระเนตรสังเกตไว้แต่ปางก่อน จึงเคืองค้อนด้วยคำหยาบ
ให้เจ็บจิตจนเหลือกำลัง พระคุณเอย จะคิดคุมังเป็นไรเล่า ว่ามัทรีนี้เป็นข้าเก่า
แต่ก่อนมา ดังเงาตามพระบาทก็เหมือนกัน นอกจากนั้นที่แน่นอนคือนางใด
อันสนิทชิดใช้แต่ก่อนกาล ยังจะติดตามพระราชสมภารมาบ้างและหรือ ได้แต่
มัทรีที่แสนดีผู้เดียวดอก ไม่รู้จักปล้นปลอกพลิกไพล่เอาตัวหนี มัทรีสวามีภักดี
รักผัวเพียงบิดากี่ว่าได้ ถึงจะยากเย็นเข็ญใจก็ตามกรรม **วนมุลผลหาริยา**
อุตุสาเหตฺรภาควาตรีตฺเรวฺรฺหาผลไมํ ถึงที่ไหนจะรกเรียว ก็ชอกซอนอุตุสาห์
เที่ยวไม่ถอยหลัง จนเนื้อหนังเป็นริ้วรอย โฉมหน้าไม่ยอทุกหย่อมหนาม ด้วย
อารามจะใคร่ได้ ผลาผลไม้มากปฏิบัติลูกแลเจ้าประคุณผัว ถึงกระไรจะคุ้มตัว
ก็ทั้งยาก น่าหลากใจ ไ้ออกของใครจะอาภัพยับพิกลเหมือนนอกของมัทรีไม่มีเนตร
นำที่จะทรงสงสารสังเวชโปรดปรานี้ ว่ามัทรีนี้เป็นเพื่อนยากอยู่จริง ๆ ช่าง
ค่อนตึงบริภาษได้ลงคอไม่คิดเลย พระคุณเอย ถึงพระองค์จะสงสยอันน้ำใจของ
ข้าหนักดเวที เป็นไม้เท้าก้าวเข้าสู่ที่ทางทดแทน **รามํ สีตาวนุพฺพตา** อุปมา
แม้เหมือนนางสีตาคันภักดี ต่อสามีรามบัณฑิต หรือประหนึ่งว่าศิษย์กับอาจารย์
พระคุณเอย เกล้ากระหม่อมฉันทำผิดแต่เพียงนี้ เพราะวาล่วงราตรีจึงมีโทษ
ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรด ซึ่งโทษานุโทษแห่งข้ามัทรี แต่ครั้งเดียวนี้เถิด.

อิม เต ชมฺพุกา รุกฺษา เวทิสฺวา สินฺธุวาริตา

วิวิทฺตานี รุกฺษชาตานิ เต กุมารา น ทิสฺสเร.

อสฺสตุถา ปนฺสา เจเม นิโคธฺธา จ กปิตฺถนา

วิวิธานี ผลชาติานี
 อีเม ตัญจนติ อารามา
 ยตถสสุ ปุพฺเพ กัฬิสฺสุ
 วิวิธานี ปุพฺผชาติานี
 ยานสฺสุ ปุพฺเพ ธารสฺสุ
 วิวิธานี ผลชาติานี
 ยานสฺสุ ปุพฺเพ ภูณฺชิสฺสุ
 อีเม เต หตฺถิกา อสฺสา
 เขหิสฺสุ ปุพฺเพ กัฬิสฺสุ
 อีเม สามา สโสลูกา
 เขหิสฺสุ ปุพฺเพ กัฬิสฺสุ
 อีเม หัสสา จ โภจนฺตา จ
 เขหิสฺสุ ปุพฺเพ กัฬิสฺสุ
 อีมา ตา วณฺคุมฺพาโย
 ยตถสสุ ปุพฺเพ กัฬิสฺสุ
 อีมา ตา ปุทฺถรณฺนี รมฺมา
 มนฺทาลเกหิ สณฺณนา
 ยตถสสุ ปุพฺเพ กัฬิสฺสุ
 น เต กญฺจานิ ภินฺนानิ
 อคฺคิปี เต น หาบิโต
 ปีโย ปีเยน สงฺคมฺม
 ตยชช ปุทฺเต น ปสฺสามิ

เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 อัย สัตฺตุททา นที
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 อสฺมี อฺปริปฺพุตเต
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 อสฺมี อฺปริปฺพุตเต
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 พลิตฺตุททา จ โน อีเม
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 พหุกา กทลฺมิกา
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 มยฺยูรา จิตฺตรเปชฺฐนา
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 ปุพฺพิตา สพฺพกาลิกา
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 จกฺกวากุปฺภูชิตา
 ปทุมฺปฺปลเกหิ จ
 เต กุมารา น ทิสฺสเร.
 น เต อุตฺถมาภตฺ
 กิณฺนุ มนฺโทว ฌายสิ.
 สโมหิ พุยฺยปฺพหฺมณฺติ
 ชาตี กณฺหาชินฺนิ จุโภ.

น โข โน เทว ปสฺสามิ	เยน เต นีหฺญา มตา
กาโกลาปี น วสฺสนฺติ	มตา เม นฺน ทารกา.
น โข โน เทว ปสฺสามิ	เยน เต นีหฺญา มตา
สกุณาปี น วสฺสนฺติ	มตา เม นฺน ทารกา.

(ตมตฺถิ ปกาเสนฺโต สตุถา อห)

สา ตตฺถ ปรีเทวิตฺวา	ปพฺพตานิ วนานิ จ
ปฺนเทวสฺสมํ คนฺตฺวา	สามิกสฺสนฺติเก โรทิ.
น โข โน เทว ปสฺสามิ	เยน เต นีหฺญา มตา
กาโกลาปี น วสฺสนฺติ	มตา เม นฺน ทารกา.
น โข โน เทว ปสฺสามิ	เยน เต นีหฺญา มตา
สกุณาปี น วสฺสนฺติ	มตา เม นฺน ทารกา.
น โข โน เทว ปสฺสามิ	เยน เต นีหฺญา มตา
วิจฺรนต์ รุกฺขมุเลสุ	ปพฺพเตสุ คฺุหาสุ จ.
อิติ มทุทึ วราโรหา	ราชปฺตฺตึ ยสฺสฺสินี
พาหา ปกฺคยฺห กนฺทิตฺวา	ตตฺถเวว ปตฺติตา ฉมาติ.

เดิน (๘) เมื่อสมเด็จพระยอดมิ่งเยาวมาลย์มัทรี กราบทูลพระราชสามี สักเท่าใด ๆ ท้าวเธอจะได้ปราศรัยก็ไม่มี พระนางก็ยังหมองศรี โศกกำสรดสะอื้น ถวายบังคมคืบออกมาเที่ยวแสวงหาพระลูกรักทุกหนแห่ง กระจ่างแจ้งด้วยแสง พระจันทร์ ส่องสว่างพื้นอัมพรประเทศวิถี นางเสด็จจรลีไปหยุดยืน ในภาค พื้นปริมณฑลใต้ต้นหว้า จึงตรัสว่า **ชั้น อีเม เต ชฺมุพฺภา รุกฺขา** ควรจะ สงสารเอ๋ย ด้วยต้นหว้าใหญ่ใกล้อาราม งามด้วยกิ่งก้านประกวัดกัน ใบช่อ่ม ประชุมช่อเป็นชั้นชั้นดังฉัตรทอง แสงพระจันทร์คืนส่องต้องนาค้างที่ซังไปไหลลง

หยดย้อย เสมือนหนึ่งน้ำพลอยพร้อยอยู่พราย ๆ ต้องกับแสงกรวดทรายที่ไต้ต้น
 อร่ามวามวาววนดูเป็นแวว ดั่งบุคคลเอาแก้วมาระแงงแกล้งปรายไปรย โยรรอบ
 ปริมณฑลก็เหมือนกัน งามดั่งเอาไม้ปาริชาติในเมืองสวรรค์มาปลูกไว้ ลูกรัก
 เจ้าแม่เอ๋ย เจ้าเคยมาอาศัยได้นั่งนอน ประทับร้อนสำราญร่มรื่น ๆ สำรवल่เล่น
 เย็นสบาย พระพายรำเพยพัดมาฉิวเฉื่อย เเรโรระรี่เรื่อยร้องอยู่หึ่ง ๆ โอ้อลูกรัก
 ของแม่ทั้งชายหญิงไปอยู่ไหนไม่เห็นเลย **มหานิกุโรธชาติ** อนิจจาเอ๋ย
 ต้นไทรทองที่ตัดไป กิ่งก้านใบรากห้อยเป็นระย้า เจ้าเคยมาห้อยโยนชิงช้า
 ชวนกันแกว่งไกว แล้วเล่นไล่ปัดตาหาเร้น แทะบหลังบริเวณพระอาวาส **อิมมา**
ตา โปกุขรณี รมมา เจ้าเคยไปประพาสสรณานในสระศรี โปกุขรณี
 ตำแหน่งนอกพระอาวาส นางเสด็จลีลาศไปเที่ยวเวียนรอบ จึงตรัสว่า น้ำเอ๋ย
 เคยเปี่ยมขอบเป็นไรจึงซอดชั้นลงชั้นหมอง พระพายเจ้าเอ๋ย เคยพัดมาต้อง
 กลิบลูกบอล พากลิ่นสุคนธ์จรรรสมารวยริน เป็นไรจึงเสื่อมหอมหายสิ้นไม่เจ็ดย่น้ำ
 ผุ่งปลาเจ้าเอ๋ย เคยผูกค้ำดำดำแฝงฟอง บ้างก็ขึ้นล่องแล้วลอยเลื่อน ชมแสงเดือน
 อยู่พราย ๆ เป็นไรจึงไม่มาว่ายเวียนวง ผุ่งนกเจ้าเอ๋ย เคยบินลงไล่จิกเหยื่อ
 ทุกเวลา วันนี้ช่างแปลกเปล่าตาไม่แลเห็น พระลูกเอ๋ย เจ้าเคยมาเที่ยวเล่น
 ไม่เห็นแล้ว โอ้อแลเห็นแต่สระแก้วอยู่อย่างว่างวังเวงใจ

นางก็เสด็จจรโล่ดวงตำบัล เทียวคั้นพระลูกตามลำเนาเนินป่า ทุกสุขุม-
 ทุมพุ่มพฤกษา ป่าสูงยุงยางใหญ่ไพโรระหง พนัสแดนตงเย็นเยียบเงียบสังัด
 เหงา ได้ยินแต่เสียงดุเหว่าละเมอร้องก้องพนาเวศ พระกรรณเธอสังเกตุว่า
 สองครุฑแฉาวเรศ เจ้าร้องขานอยู่แ่ว ๆ ให้หวาดว่าสำเนียงพระลูกแก้วเจ้า
 ขานรับพระมารดา นางเสด็จลีลาเข้าไปดู เห็นแต่หมู่สัตว์จับคุบาทกลาคกลุ่ม
 เข้าสูมนอน นางก็ยังสะท้อนถอนพระทัยทวษครวญ เสด็จจตุ่นตะคุ่มเดินเมินมุ่ม

ละเมาะไม้แล้วมองหมอบ แต่อย่างเหี้ยมเกรียบกรอบก็เหตี้วหลัง พระโสดพัง
 ให้หวาดแหว่ ว่าสำเนียงเสียงพระลูกแก้วเจ้าบ่อยู่นุ่ม ๆ พุ่มไม้ครึ้มเป็นเงา ๆ
 ชะโงกเงื่อม พระเนตรเธอแลเหลือบให้ลายเลื่อมเห็นเป็นรูปตะกุ่ม ๆ อยู่คล้าย ๆ
 แล้วหายไป สมเด็จพระโสดพิริวตะโกนกู่ก้อง พระพักตร์เธอพุ่มพองนอง
 ไปด้วยน้ำพระเนตรที่โศกา จึงตรัสว่าไอ้ไอ้เวลาปานนี้จะมิดีกี่คืน จวนจะ
 สิ้นคืนก่อนรุ่งแล้วหรือกระไรไม่รู้เลย พระพายรำเพยพัดมารีเร่อยู่เฉื่อยฉิว
 ออกเม่นให้อ่อนทิวสุดละห้อย ทั้งดาวเดือนก็เคลื่อนคล้อยลงลับไม้ สุดที่แม่จะติด
 ตามเจ้าไปในยามนี้ ผูลิงค่างบ้างชะนีที่นอนหลับ ก็กลิ้งกลับเกลือกตัวอยู่ขี้ขี้
 ทั้งนกทกก็งัวเงียเหงาเงียบทรวงจริง แต่แม่เซซังเสาะแสวงทุกแห่งห้องหิมเวศ
 ทั่วประเทศทูกราวป่า สุดสายนัยนาที่แม่จะตามไปเล็งแล สุดโสดแล้วที่แม่จะ
 รับทราบฟังสำเนียง สุดสุรเสียงที่แม่จะรำเรียกพิไรร้อง สุดผีเท่าที่แม่จะเข็งย่อง
 ยกลงเหยียบดิน เป็นสุดสิ้นสุดปัญญา สุดจะหาสุดจะค้นเห็นสุดคิด จะได้
 พานพบประสปรอยพระลูกน้อยแต่สักนิดไม่มีเลย จึงตรัสว่าเจ้าดวงมณฑาทองหิ้งคู่
 ของแม่เอ๋ย หรือว่าเจ้าทั้งขว้างวางจิตไปเกิดอื่น เหมือนแม่ฝันเมื่อคืนนี้แล้วแล.

เดิน (๙) ภิภุเบเว ดุกรสงฆ์ผู้ทรงพรหมจารี เมื่อสมเด็จพระมหารี
 ทรงพระกำสรดแสนกัมปนาท เพียงพระสันดานจะขาดจะดับสูญ **ปริเทวีควา**
 นางเสวยพระอาตุรพูนทวेषไพเราะอรุรา น้ำพระอัสสุชลนาเชอไหลนองคลอง
 พระเนตร ทรงพระกันแสงแสนทวेषไพเราะ ตั้งแต่ปฐมยามค่ำไม่หย่อนหยุด
 แต่สักโมงยาม นางเสด็จได้แต่ติดตามทุกตำบล ละเมาะไม้ไพรสณฑ์ศิริน
 ทุกทวยธารละหานเห็นแหวนหุบห้องคูลาวาส ทรงพิไรร้องก้องประกาศเกริ่นสำเนียง
 พระสุรเสียงเธอเอือกเย็นระย้อทูกอกสัตว์ พระพายก็มีได้รำเพยพัดผกากร รัตมี
 พระจันทร์ก็มัวหมองเหมือนเศร้าโศก แสนวิโยคเมื่อยามปัจจุสมย์ แสง

พระสุริโยทัยพอเรือเรื่องเหลืองขึ้นขอบฟ้า เสียงระฆังเห็นยวไม่ไห้ทาละห้อยโหย
พระกำลังนางก็อดโรยยังร่ำร้อง พระสุรเสียงเรอกู้ก้องกังวานตง เทพยเจ้า
ทุกพระองค์ก็อดพระหัตถ์เจียโสตสดับสวาร พระเขาวมาลัยเธอเที่ยวหาพระลูก
พระนางเธอเสวยทุกชั้นนั้นแสนเชื่อง ตั้งแต่ยามเย็นจนรุ่งเช้าก็สุดสิ้นที่จะเที่ยวค้น
ทุกตำแหน่งแห่งละสามหนเธอเที่ยวเวียนหา

ปณฺณรสนโยชนมคฺคิ ถ้าจะคลี่คลายขยายมรรคาก็ได้สืบหาโยชน
โดยนิยม นางจึงเซซังเข้าไปสู่พระอาศรมบังคมบาทพระภัสสดา ประหนึ่งว่า
ชีวาจะวางวายทำลายล่อง สองพระกรเธอซ้อนทรวงทรวงพระกันแสงครวญคร่ำ
แล้วร่ำพันว่า ขึ้น ไอ้เจ้าดวงสุริยันจันทรทั้งคู่ของแม่เอ๋ย แม่ไม่รู้เลยว่าเจ้า
จะหนีพระมารดา ไปสู่พาราไคไม่รู้ที่ หรือว่าเจ้าข้ามนทีทะเลวนทิมเวศประเทศ
แดนใด ถ้ารู้แจ้งประจักษ์ใจแม่ก็จะตามเจ้าจนสุดแรง นี้ก็เหลือที่แม่จะเที่ยว
แสวงสืบเสาะหา เมื่อเข้าแม่จะเข้าไปสู่ป่า พ่อชาติแม่กณหายังวอนสั่ง แม่ยัง
กลับหลังมาโลมลูบ จวบกระหม่อมจอมเกล้าทั้งสองรา กลิ่นยังจับนาสาอยู่ยุวรีน
ไอ้พระลูกข้านี้จะไม่คืนเสียแล้วกระมังในครั้งนี้ กณหาชาติลูกรักแม่ นับวันแต่ว่า
จะแลลับล่องไปเสียแล้วแลหนอ ไครจะทอดพระคอเสวยนมผทมด้วยแม่เล่า
ยามเมื่อแม่จะเข้าสู่ที่บรรจถรณ์ เจ้าเคยเคียงเรียงหมอนนอนแนบข้างทุกราศรี
แต่นี้แม่จะกล่อมไครให้นิทรา ไอ้แม่อุ้มท้องประคองเคียงเลี้ยงเจ้ามาก็หมายมั่น
สำคัญว่าจะได้อยู่เป็นเพื่อนยากฝากผีฟังลูกทั้งสองคน มิรู้ว่าจะไม่เป็นผลมาอาเพศ
ผิดประมาณ เจ้าเอาแต่ท้วงสงสรวนนี้หรือมาสวมคล้อง ให้แม่นัดติดต้องข้องอยู่
ด้วยอาลัย เจ้าตั้งแต่ชื่อแลโฉมไว้ให้ปรากฏในแววตา เมื่อเข้าแม่จะเข้าไปสู่ป่า
ยังได้เห็นหน้าเจ้าอยู่หลัด ๆ ควรแลหรือมาพรากพลัดสลัดแม่นี้ไว้ เหมือน
จะเตือนให้แม่นับรรลัยเสียจริงแล้ว

ควรจะสงสารเอ๋ย ด้วยนางแก้วกัลยาณี น้อมพระเกศีลงทูลความ หวัง
จะตามพระลูกรักทั้งสองรา กราบถวายบังคมลาแล้วเลื่อน เขื่อนนยกพระบาท
บทธจรเยื้องย่าง พระกายนางให้เสียวสั่นหัวนไหวไปทั้งองค์ ดุจชายธงอันต้อง
กำลังลมอยู่ริ้ว ๆ สิ้นแรงโรย เธอโหยหิวระหวยทรวง พระศอเธอหงุบง่วงดวง
พระพักตร์ผิดเผือดไม่แปรผัน จะทูลสิ่งก็มีที่ว่าจะทูลเลย ตวิฬว่าพระคุณเจ้าเอ๋ย
ได้คำเดียวเท่านั้นก็หายเสียว เยื้องพระกายบ้ายพระศิโรเพศ พระเนตรหลับ
ทับพระโอษฐ์สูงลิ้นที่ **วิสุณีย์ หุตวา** นางก็ถึงวิสุณีย์สลับลงตรงหน้างาน
ปานประหนึ่งฉัตรทองต้องสายอสนีฟ้าดชาคระเนน เอนแล้วล้มลงตรงหน้าพระ-
ที่นั่งนั้นแล.

เดิม (๑๐) **อด มหาศุโต** ปางนั้นสมเด็จพระเพสสันดรอดุลย์
ดวงกษัตริย์ชาติยศ ทอดพระเนตรเห็นพระอัครเรศถึงวิสุณีย์ภาพสลับลงวันนั้น
พระทัยท้าวเธอสำคัญว่าพระนางเธอวางวาย สะดุ้งพระทัยหาย ว่าไออนิจจามัทธิ
เจ้าพี่เอ๋ย บุญพื่อนน้อยแล้วนะเจ้าเพื่อนยาก เจ้ามาตายจากพี่ไปในวงวัด ขึ้น เจ้า
จะเอาป่าช้านี้หรือมาเป็นป่าช้า จะเอาพระบรรณศาลานี้หรือเป็นบริเวณพระเมรุ
ทอง จะเอาแต่เสียงสาลิกาอันร่ำร้องมาเป็นกลองระโคมใน จะเอาแต่เสียง
จักกระจันแลเรไรต่างเตรสซังซ์แลพิณพาทย์ จะเอาแต่เมฆหมอกในอากาศก็เป็น
เพดาน จะเอาแต่ยุงขางในป่าพระหิมพานต์มาต่างฉัตรเงินแลฉัตรทอง จะเอา
แต่แสงพระจันทร์อันผุดผ่องมาต่างประทีปแก้วงามโอภาส อนิจจามัทธิเอ๋ย มา
ตายอเน็จอนาถไว้ญาคืออยู่กลางดง

เดิม ครั้นท้าวเธอค่อยคลายลงที่ โศกศัลย์ จึงผันพระพักตร์มาพิจารณา
ก็รู้ว่ายังไม่อาสัญ จึงเข้าไปยังพระคันธกุฎี จับเอาคนที่อันเต็มไปด้วยน้ำมาพันโด
ตั้งแต่พระองค์ทรงผนวชไปพรมมาได้ถึงเจ็ดเดือนปลาย จะได้ต้องพระกายนางมัทธิ

นั้นหามิได้ เมื่อมีความทุกข์ล้นพ้นวิสัยมีอาชวที่จะกำหนด ว่าอาตมานี้เป็นคาบสฤณี
 เรอยกพระเศียรพระมัทรีขึ้นใส่ตัก วกเอาวารีมาโสรจสรงลงที่อุระพระมัทรี หวัง
 ว่าจะให้ชุ่มชื้นพื้นสมปฤดีแห่งนางพระยามัทรีเจ้านั้นแล.

(ตมคฤถ์ ปกาเสนโต สตุถา อาห)

ตมชฌปตฺถํ ราชปตฺถํ	อุทเกนาภิสินฺจถ
อสฺสคฤถ์ นํ วิทิตฺวาน	อถ นํ เอตทพฺรวิ.
อาทึเยเนว เต มทฺทึ	ทุกฺขํ นกฺขาคฺคฺมิจฺฉิตฺ
ทลิตฺุโท ยาจโก วุฑฺฒโฆ	พฺรหฺมโณ ชรมาคโต.
ตสฺส ทินฺนา มยา ปตฺถตา	มทฺทึ มา ภายิ อสฺสส
มํ ปสฺส มทฺทึ มา ปตฺถเต	มา พาพฺหํ ปริเทวยิ,
ลจฺฉาม ปตฺถเต ชีวนฺตา	อโรคา จ ภวามเส.
ปตฺถเต ปสฺสจ ชณฺณจ	ยญจ อณฺณํ ชเร ธนํ
ทชฺชา สปุปรุโโส ทานํ	ทิสฺวา ยาจกมาคตํ
อนฺนโมทาหิ เม มทฺทึ	ปตฺถตเก ทานมุตฺตมํ.
อนฺนโมทามิ เต เทว	ปตฺถตเก ทานมุตฺตมํ
ทตฺวา จิตฺตํ ปสาเทหิ	ภิชฺโย ทานํ ทโท ภว.
โย คฺวี มจฺเจรภูเตสฺ	มนฺสฺเสสฺส ชนาธิป
พฺรหฺมณฺสฺส อทา ทานํ	สีวินํ รมฺมชวฑฺฒโน.
นินฺนาทิตา เต ปจฺวี	สทฺโท เต คิทิวฺจโต
สมนฺตา วิชฺชตา อาคฺ	คิรีนํว ปฏิสฺสฺสตา.
ตสฺส เต อนฺนโมทนฺติ	อุโก นารทปพฺพตา

อินโท จ พุรหฺมา จ ปชาปตี จ
 โสโม ยโม เวสฺสวโณ จ ราชา
 สพฺเพ เทวานุโมทนฺติ ตาวตีสํ สอินฺทกา.
 อตี มทุที วราโรหา ราชปฺตุตี ยสฺสสินี
 เวสฺสนฺดรสฺส อนุโมที ปฺตุตเก ทานมฺตุตมนฺติ.

คืน (๑๑) **ภิกฺขเว** ตูรสงฆ์ผู้ทรงศีลวิสุทฺธิศึกษา เมื่อสมเด็จพระ
 มัตรีเธอได้สมปฤตีสืบมา นางพระยาละอายแก่เทพยดานัก ด้วยเห็นว่านอนอยู่
 บนตักพระราชาผู้มีบงกักร **อุฏฺฐาย** จึงอุฏฐากรโดยด่วนเลื่อนพระองค์ลงจาก
 ตักพระราชสามี พระมัตรีจึงทูลถามว่า พระพุทธิเจ้าข้า พระลูกรักทั้งสองรา
 ไปอยู่ไหนนะฝ่าพระบาท ท้าวเธอจึงตรัสประภาษ ว่าตูลุรเจ้ามัตรี อันสองกุมารนี้
 พี่ให้เป็นทาน แก่พราหมณ์แต่วันวานนี้แล้ว พระน้องแก้วเจ้าอย่าไต่กคัลลย
 จงตั้งจิตของเจ้านั้นให้โสมนัสครัทธา ในทางกฤษดาภิณฑารทานบารมี **ลจฺฉวม**
ปฺตุเต ชีวนฺตา ถ้าเราทั้งสองนี้ยังมีชีวิตสืบไป อันสองกุมารนี้ ไชรก็คงจะได้
 พบกันเป็นมั่นแม่น ถึงสรรพสิ่งแสนสัตว์คั่นอะลงการให้ทานไป เราก็คงจะได้
 ด้วยผลทาน **หขฺษา สปุริโส ทานี** มัตรีเอ๋ย อันอริยสับุรุษเห็นปาน
 ดังตัวพี่ ถึงจะมีข้าวของสักเท่าใด ๆ **ทิสฺวา ยาจกมาคฺติ** ถ้าเห็นยาจกเข้ามา
 ไกลให้วอนขอ ก็ยอมไม่ย่อท้อในทางทาน จนแต่ชั้นลูกรักยออดสงสารพี่ยังยกให้
 เป็นทานได้ อันสองกุมารนี้ ไชรเป็นแต่พาหิรทานภายนอกไม่อ้อมหน้า พี่จะ
 ใครให้ข้าซึ่งอหฺมตฺกทานอีกนะเจ้ามัตรี ถ้าแม่นมีบุทคลผู้ใดใครปรารภนาซึ่ง
 เนื้อหนังมังสาโลหิตดวงทพยันยนเนตรทั้งนั้น ไชร พี่ก็จะแหวะฝ่าเอามาให้เป็น
 ทานไม่ย่อท้อถึงเพียงนี้ มัตรีเอ๋ย จงครัทธาด้วยช่วยอนุโมทนาทาน ในกาล
 บัดนี้เถิด.

เค็น (๑๒) สมเด็จพระมัทรีทูลสนองพระโอษฐว่า พระพุทธิเจ้าข้า
 แต่วันวานนี้เหตุไฉนจึงไม่ตรัสแจ้งยุบลสารให้ทราบเกล้า ท้าวเธอจึงตรัสเล่าว่า
 พระน้องเอ๋ย พี่จะเล่าให้เจ้าฟังก็สุดใจ ด้วยเจ้ามาแต่ป่าไถลยังหน้อยนัก พี่
 เห็นว่าความรื้อนความรักจะรุ่มอก ด้วยสองตรุณทารกเป็นเพื่อนไว้ เจ้ามัทรีเอ๋ย
 จงผ่องใสอย่าสอดเกล้าด้วยสองพระลูกแก้วไปไกลตา พระนางจึงตรัสว่า พระ-
 พุทธิเจ้าข้า อันสองกุมารนี้ไซ้ เกล้ากระหม่อมฉันได้อุคส์ห้าถนัดนม ย่อม
 พยาบาลบำรุงมา ขอถวายอนุโมทนาด้วยบิษุบุตรทานบารมี ขอพระองค์จง
 เปรมปรืดปราศจากมัจฉริยธรรมอกุศล อย่ามาปะปนในน้ำพระทัยของพระองค์เลย
 ท้าวเธอจึงตรัสว่าพระน้องเอ๋ย ถ้าพี่มิได้ให้ด้วยเลื่อมใสศรัทธาแท้ในทางทาน
 ที่ไหนเลยแผ่นดินดาลจะกัมปนาทหวาดหวั่นไหวจลาจล ท้าวเธอจึงนำอนุสนธิ
 มหัทศรรย์อันมีในกัณฑ์กุมารบรรพ กลับมาเล่าให้มัทรีฟัง ตามกาลหนหลัง
 นั้นแล.

ขึ้น (๑๓) **สา มหุที** ส่วนสมเด็จพระศรีสุนทรบวรราชธิดา มหา
 สมมุติวงศ์วิสุทธิสิบสันดานมา **วราโรหา** ทรงพระพักตราผิวงเนื้อทองไม่
 เทียมสี **ยสสุลินี** มีพระเกียรติยศอันโอฬารล้ำเลิศวิไลลักษณะยอดกษัตริย์ อัน
 ทรงพระศรัทธาโสมนัส นบนิ้วประนมหัตถ์น้อมพระเศียรเคารพทาน พระนางเธอ
 ก็ขึ้นบานบริสุทธี ด้วยบิษุบุตรมกุฎทานอันพิเศษ ฝ่ายฝูงอมรเทเวศร์ทุกวิมานมาก
 ก็ปราโมทย์ ต่างองค์ก็แย้มพระโอษฐ์ตบพระหัตถ์อยู่ลาดฉาน ช้องสารุการ
 สรรเสริญเจริญทานบารมี ทั้งสมเด็จพระอินทร์ปั้นโกสีย์เจ้าฟ้าสุราลัย อันเป็นใหญ่
 ในดาวดึงส์สวรรค์ ก็ไปรยปรายทิพยบุปผาลาวัดยวิไลกรอง ทั้งพวงแก้วแล
 พวงทองก็โรยร่วงลงจากกลีบเมฆกระทำสักการบูชา แก่สมเด็จพระยามัทรี

เจ้า ด้วยท้าวเธอทรงกระทำอนุโมทนาทาน **เวสสันดรสูตร** แห่งพระราช-
สมภารเพสสันดรราชฤๅษีผู้เป็นพระภัสดา **อิตติ** เมาะ **อิมินา** **นินยาเมน** โดย
นิยมมาตั้งนั้นแล.

มหุทีปพูนํ ภูฏิจิตํ

ประดับด้วยพระกาถา ๙๐ พระกาถา
(ปี่พาทย์ทำเพลงทะขอยโอด)